

אתר דעת - מכללת הרצוג

יעקב יהושע

המסגרת המשפחתית אצל יהדות המזרח בעבר ובהווה

[א]

בדברי על יהדות המזרח בארץ, מתכוון אני לאותה יהדות ספרדית ובני עדות המזרח שהתגוררה בה בימי שלטונה של תורכיה על ארץ-ישראל, שלטון שנמשך ארבע מאות שנה (1517—1917). יהודים אלה התגוררו ב"ארבע ארצות" — ירושלים, חברון, צפת וטבריה. יהדות זו כללה את היהודים המוסתערבין (מאורישקוס), שעלו לארץ מספרד מיד לאחר הגירוש דרך צפון אפריקה (המאור-רים); יהדות הבלקנים — ביחוד יהדות סאלוניקי, שנחשבה "עיר ואם בישראל"; וכן אותם הקיבוצים שעלו לארץ באותם ימים מכמה מארצות האיסלאם, הקרובות והרחוקות, תימן, פרס, בבל וארצות המערב החיצון והמערב הפנימי. זאת היא, לעניות דעתי, היהדות המזרחית הוותיקה ששמרה על דמותה ואורח-חייה עד מלחמת העולם הראשונה.

התמורות שחלו בארץ ובארצות-המזרח לאחר מלחמת העולם הראשונה, שינו במידה ניכרת את המיבנה של יהדות זו, וביחוד לאחר בוא גלי העלייה, הקטנים והגדולים, שהחלו להציף את הארץ לאחר מלחמת העולם הראשונה. כתוצאה מגורמים חברתיים ומסורתיים באו סדקים ובקיעים באותו המיבנה של יהדות זו, שהביאו כמעט לידי התפוררותה של המשפחה המזרחית וביעיקר של המשפחה הספרדית.

היהדות הספרדית, שהיוותה רוב רובה של היהדות המזרחית בתקופה התורכית, היא היא שהטביעה את חותמה על יהדות המזרח. הרב הראשי "הראשון-לציון" היה המייצג של הישוב היהודי בארץ בפני השלטונות התורכיים ללא הבדל עדה. המוסדות הספרדיים טיפלו במידה מסוימת גם בצורכיהם של בני יהדות המזרח, אשר הקימו במרוצת השנים את מוסדותיהם הציבוריים.

אתר דעת - מכללת הרצוג

י' הושע

חורבנה של היהדות הספרדית והמזרחית לאחר מלחמת העולם השנייה, וכן הקמתם של המוסדות הלאומיים בארץ, הביאו במרוצת השנים לטשטוש דמותה של היהדות המזרחית. (באסיפת הנבחרים הראשונה הגיע מספר הצירים הספרדים ובני עדות המזרח לשבעים). משום כך בוחר אני לקרוא לאותה יהדות ספרדית ובני עדות המזרח, שהיתה קיימת עד מלחמת העולם הראשונה, בשם היהדות המזרחית הוותיקה. ואילו כשאני משתמש בכוני היהדות המזרחית החדשה אני מתכוון לבני העדה הספרדית והארצות השכנות, שעלו לארץ מאז מלחמת העולם הראשונה ועד ימינו כמעט, שמספרה מגיע כיום עד מחצית הישוב היהודי בארץ. מן הראוי לציין כי קיים הבדל גדול בין צורת החיים החברתיים, וביחוד בחיי המשפחה, בין אותה יהדות מזרחית ותיקה ובין היהדות המזרחית החדשה, וביחוד זו שלאחר הקמת המדינה, שבעיותיה משמשות נושא לדיונים ולמחקרים. אין ברצוני להתעכב על היהדות המזרחית החדשה, במיוחד ביהדות המזרחית שעלתה לארץ לאחר קום המדינה. כל רצוני הוא לעמוד על דמותה של אותה יהדות שבעבר, שעליה אפשר להגיד כל לא נותרו ממנה אלא קווים בודדים, ואילו ברוב רובה כבר הספיקה להיקלט בתוך הישוב וליהפך לישראלית.

[ב]

חבלי קליטתה של יהדות הבלקן וכן יהדות ארצות המזרח בתקופת שלטונה של תורכיה לא היו קשים ביותר, לפי שדרישותיה לא היו גדולות ביותר. יהדות זו היתה נתונה לאותו שלטון תורכי שדמה לשלטון שהיה נהוג בארץ. ולא זו בלבד, גם הישוב הערבי המקומי, וביחוד המוסלמי, דמה בכמה בחינות לאותה המסגרת החברתית והמשפחתית. הישוב הערבי, מוסלמי ונוצרי כאחד, היה בעיקרו ישוב שומר מסורת ורחוק מקנאות דתית. הלשוניות, התורכיות והערביות היו שגורות בפהם של בני עלייה אלה, ויחסים של שכנות טובה היו קיימים ביניהם. אף כי התגוררו בחצרות משותפים, לא אירעו נישואי תערובת, כדרך שהדבר קורה כיום. שכנינו חמדו אמנם את בנותינו היפות והעניות. אך מספר הנשים שנישאו למוסלמים אם מחמת עוני ואם מתוך אונס וכפייה, היה מועט. ואף כשנישאו להם שמרו על

אתר דעת - מכללת הרצוג

המסגרת המשפחתית אצל יהדות המזרח בעבר ובהווה

חגי ישראל. מספרן של נשים אלו לא היה רב ביותר. מי שהיה מוכתאר בעיר העתיקה של ירושלים בימיה של תורכיה אמר, כי מספרן של נשים אלו אינו עולה על מספר האצבעות של יד אחת. ואילו היום אמר לי המוכתאר, מספרן של נשים יהודיות שעברו לדת האיסלאם ונישאו למוסלמים מגיע אם לא למאות הרי להרבה עשרות.

טהרת המשפחה נשמרה, שבעת ימי החופה היו ימי צפיה להר רים. כיום אין מצפים לראות את הסדין המוכתם בדם הבתולים. הארוסין והנישואין נערכו תוך תקופה קצרה. ההורים כבר רצו לראות את בתם עומדת תחת החופה.

יהדות זו היתה בעלת יציבות נפשית. התענתה בעוניה של הארץ והתקיימה מתוך אהבה, בדוחק ובצימצום. מוסדות הצדקה היו תלויים בעיקר על התרומות שאספו שד"ריה בתפוצות הגולה. הרבנים הם הם אשר שימשו את העדה ועמדו לה בשעת דחקה. הם היו חלק מכובד ממשפחותינו. הם היו רחוקים מקנאות דתית וידעו להלך בנועם. הם היו מסוגו של "רבי יהודה מתי" אשר בפרק "במה מדליקין", שאנו קוראים בערבי-שבתות. הם שימשו יועצים להורינו. אתם התייעצו בשעת דחק, ובעצותיהם והדרכותיהם השתדלו להקל על חייהם. הם פיארו את בתי-לנסיותינו ובתי-מדרשותינו, ודרשותיהם העממיות היו מרפא לנשמותינו. תפילותיהם והופעותיהם הרנינו את לבותינו. את רבנינו ביקרנו בנערינו ובזקנינו בימי חג ומועד. רבנינו עוד הספיקו בשנים הראשונות לאחר מלחמת העולם הראשונה לסייע בידי מנהיגי הישוב ללכד את העם ולאפשר להם את הקמת המוסדות הנבחרים. השקפותיהם הליבראליות "ברוחו של הילל" סייעו להשגת זכויותיה של האשה במוסדות הנבחרים ולשיתופה בעבר דה ציבורית, ואין פלא אם בני העליות הראשונה והשנייה התי-גוררו בשכונות ספרדיות.

בניהם של המשפחות הספרדיות בתקופת תורכיה נימנו בין התלמידים הראשונים במוסדות החינוך שהקימו האגודות היהודיות מגרמניה, מצרפת ומאנגליה. אחדים מהם אף זכו להשתלם במוסדות זרים בחוץ-לארץ. ידועה היתה המימרה של רבנינו "כי אין מוות בסיר ההשכלה". ואכן הודות למוסדות חינוך והשכלה אלה זכו רבים מבניהן של המשפחות הוותיקות למעמד חברתי ולפרנסה בכבוד.

אתר דעת - מכללת הרצוג

י' הושע

ראש המשפחה היה המפרנס היחידי. משהתבגרו הבנים ועדיין היו סמוכים על שולחן אביהם, נהגו לפרקים להשתתף בתקציב הבית, אף כי תמיכה מעין זו היתה למורת רוחו של ראש המשפחה, שכן היא שפגעה בגאווה ובמעמדו במשפחה. דבר זה היה מערער את שלטונו, ולכן לא היה מוכן להסכים.

עד כמה גדול היה יחס הכבוד של הבנים כלפי ההורים יעיד המעשה הבא. הרב הצעיר יעקב מאיר, אשר שימש לאחר מלחמת העולם הראשונה כרב ראשי ו"ראשון-לציון" בארץ, ביטל את רצונו מפני רצון אביו שהיה סוחר, וביטל את חברותו בלשכת "בני ברית" אשר הוקמה בירושלים בשנת תרמ"ח, וזאת בגלל השמועה ששמע אביו כי סמלה של לשכת בני-ברית היה גולגולת של מת. לא הועילו כל הסבריו של הבן והאב עמד על דעתו.

בערבי שבתות וחגים התכנסו בני המשפחה. לאחר הקידוש נהגו לנשק את ידי הוריו ולקבל את ברכתם. הבנים השתדלו לגור לאחר הנישואין בקירבת ההורים כדי שיוכלו לבקרו לעיתים קרובות. אף לאחר פטירתם של ההורים נהגו הבנים והבנות להתכנס אם בבית האלמנה או בביתו של הבן הבכור כדי לקרוא פרקי תהילים, להעלות זכרונות מבית אבא ולסעוד בצוותא.

בתלם נהגו לבקר בבתי הדודים והדודות ושאר הקרובים. אף כי ידענו לדבר עברית, הרי עם הדודים והדודות וזקני המשפחה שעדיין לא למדו לדבר עברית — דיברנו ספרדית. שפת הדיבור הזאת עשירה בדברי חיבה. נוסח דיבורן של אמותינו, דודותינו וסבתותינו משך את לבנו. בדיבורן היתה נעימות ומתיקות.

חיל המשפחה היו מלוכדים. משפחותינו היו מרובות ילדים. את חגנו ושמחותינו המשפחתיים חגגנו באחוזה. הנהלת הבית היתה מוטלת בעיקר על האשה שניהלה אותו בחסכנות יתירה, שכן ההורים התפרנסו בדוחק. אחיותינו הבכורות גידלו את אחיותינו ואחינו הקטנים. קיים היה כבוד הדדי בין אמותינו ואבותינו ובנינו ובין הורינו. הבנים היו תלויים בהורים מבחינה כלכלית. כל שאיפתם של ההורים היתה להשיא בהקדם את הבנים וב-יחד את הבנות, והמועדים לנישואין לא היו רבים. הם דאגו להשיא את הבנות משהגיעו לפירקן. משום כך אף השיאו אותן לחתנים שבאו מעבר לים ואף לבעלי מלאכה מבני עדות המזרח, ובכך ויתרו על רצונם להשיא אותן למשפחות מכובדות כשאיפתן, שכן כבודה של המשפחה היה יקר בעיניהם. באותם הימים לא

אתר דעת - מחלוקת ההצגה המזרח בעבר ובהווה

היתה הבת חופשית לבחור את בעלה לעתיד. לפעמים כפו עליה ההורים את הנישואין שכן חששו פן תשאר רווקה בבית. גירר שין היו בבחינת אסון. משהיתה הבת רוגזת על בעלה ונוטלת את צרור בגדיה מתחת לבית שחיה ומוצאת מקלט ומחסה בבית הוריה, היו ההורים מדברים על לבה כי תשוב לבית בעלה. הם ידעו כי אם קשים הם הנישואין הרי קשים כקריעת ים־סוף הגירושין, וזאת כדי למנוע את הרס המשפחה. הכתובה היוותה המניע הראשי למניעת הגירושין. לא כל אדם היה יכול לפרוע לאשתו את כתובתה במקרה של גירושין.

במות ההורים השתדלו הבנות לוותר על חלקן בירושה לטובת אחיהן, כדי לא לפגוע בקשרי המשפחה. הן העדיפו את המשך היחסים התקינים המשפחתיים עם האחים מאשר לזכות בחלק כלשהו בירושה.

הנישואין נערכו בגיל צעיר. הורינו היו סמוכים במשך שנים מספר על שולחן ההורים. בעיית הדיור היתה קשה. החיים עם החותנת לא היו נעימים. האשה שאפה להשתחרר בהזדמנות הראשונה. נטו להשיא את הבנות לתלמידי־חכמים, שכן פרנסתם היתה פחות או יותר מצויה.

המנהג לשאת אשה שנייה לא היה קיים בארץ. רק לעיתים רחוקות הרשתה האשה הראשונה לבעלה לשאת לו אשה שנייה על פניה, וזה במקרה של עקרות. המשפחה כשלעצמה היתה משפחה מורחבת ולא גרעינית כפי שהיא כיום. כיום המסגרת המשפחתית הרחבה נעלמה. תכנון המשפחה המודרנית השפיע במידה רבה על תכנון המשפחה הספרדית, ובמקצת אף בקרב עדות־המזרח. החיים בחצרות הקלו במידה רבה את סיבולן של המשפחות. היתה קיימת עזרה הדדית. כיום מתגוררים הבנים בערים אחרות. רק מעטים הם ההורים המאושרים שבניהם מתגוררים אתם בעירם. תופעה זו המעיטה במידת־מה את דמות המשפחה וצביונה.

נישואין בין בנות ספרדיות וצעירים אשכנזים היו נדירים. משיבזו צעירינו הספרדים על ספסל הלימודים עם "חלוצות" צעירות שעלו לארץ מן הגולה, באו אתן בברית הנישואין. יחיאל מיכל פינס השיא את בנותיו לחצי ספרדי (דוד ילין) ולספרדי טהור (יוסף מיוחס). בספרו "ילדי רוחי" כבר הכריז פינס כי "דתנו לא תחתום בעד אור המחקר וההשכלה הישרה". ובעוד הוא נער קיבל יחיאל מיכל פינס חינוך תורני משולב ב"דוד ארץ", כלומר, למד לשונות

אתר דעת - מכללת הרצוג

י' ה'שע

לעזיות ומדעים ופיתח השקפת עולם דתית מתונה, רחוקה מן הקנאות, שהיו בה יותר משמץ "משכילות, ורומאנטיקה מרובה" (גליה ירדני בספרה "העיתונות העברית בארץ-ישראל בשנים 1863—1904, ע' 201). האווירה של המשפחה הספרדית, אורח-חיה וחייה, קסמו לאותן המשפחות, שעלו לארץ מן הארצות הערביות במזרח. קיבוצים אלו השתדלו ללכת בדרכיה של המשפחה הספרדית. הם לימדו לשונם לדבר ספרדית ואף השתדלו לשאת להם נשים ספרדיות. כך החלה ההתמזגות בין המשפחות הספרדיות "האצילות" ובין המשפחות המזרחיות שאבותיהן עלו לארץ בעירום ובחוסר-כל, ורק הודות לחריצותם וכשרונם הגיעו למעמד נכבד בחיי הכלכלה. בניהן של משפחות אלה למדו אתנו בבתי-ספרינו, בישיבותינו ובבתי-מדרשינו. הם למדו את נוסח התפילה הספרדי המקורי. וכיום, עם היעלמותו של נוסח התפילה הספרדי מקרב חזנינו הספרדים משמשים הם, וביחוד מבני העדה הפרסית, כשומרי הגחלת של המסורת של התפילה הספרדית המקורית. כל אותו נוסח תפילה נעלם אף הוא. קל יותר לחזנינו המודרניים "להרכיב" על "הקדושה" או על "נשמת כל חי" את הנוסח של "ירושלים של זהב" או ניגון מודרני אחר.

[א]

כיום אפשר להגיד כי פנה זיווה פנה הדרה של המשפחה הספרדית והמזרחית הוותיקה. ההווי הספרדי כמעט נעלם. התפוררות מוחלטת קיימת כיום בקרב הקיבוץ הספרדי שאף שמות המשפחה, הוותיקים והעבריים שלו, הוחלפו וקיבלו גוון ישראלי. בית הכנסת בדמותו ובצורתו כדרך שהיה בימי ילדותנו איננו יותר. אנו פוגשים את בניהם של אלה שעמהם התרועענו בימי ילדותנו רק בתפילות ראש-השנה ויום-הכיפורים. אף רבנינו, שמיל-או תפקיד כה נכבד בחיי אבותינו, אינם יותר. אין חזנים מסורתיים ואין דרשנים עממיים, אין חברי בתי-דין ואין שוחרי ישיבות. אף תלמידי הישיבות מבני עדות המזרח מבני העולים החדשים הפכו להיות בצורתם ובאורח-לימודם אברכי ישיבות אשכנזים, ואין כמעט להבדיל ביניהם. המצנפות והגלימות נעלמו. המשפחה הספרדית נתפזרה לכל עבר. ירושלים התרוקנה מבני המשפחות הספרדיות בסוף שנותיה של תורכיה ובשנים הרא-

אתר דעת - מכללת הרצוג

המסגרת המשפחתית אצל יהדות המזרח בעבר ובהווה

שונות לאחר מלחמת העולם הראשונה, והן נדדו לארצות שמעבר לים כדי למצוא את פרנסתן.

חגיה של המשפחה הספרדית אינם דומים לאותם חגים שחגגו אבותינו. אף המסיבות המשפחתיות שמילאו חלק כה נכבד בחיי אבותינו הפכו להיות שדופות. אותה הלבביות המשפחתית אינה קיימת יותר.

גם יחס הכבוד שבין הבנים וההורים נפגם. שוב אין הבנים תלויים בחסדי ההורים. אין הבת צריכה כיום, לאחר התבגרותה, לעמוד על פתחי ההורים ולבקש דמי-כיס והוצאות מלבוש. אין הבת כיום מכשירה את עצמה עוד לניהול ביתה לאחר נישואיה כמו שאמותינו הכשירו את עצמן לכך. כיום האשה הספרדית והמזרחית מסייעת לבעלה בפקידות או בעבודה אחרת.

כיום אין הבת מחכה שהוריה יבחרו למענה את בחיר-ליבה, ואין יחוסן המשפחתי חשוב בעיניה כפי שהיה הדבר חשוב בעיני הוריה. אם בעבר היו מסתייגים ההורים להשיא את בנותיהם לבעלי-מלאכה, הרי היום אין הם מופלים לרעה, ובעל מלאכה המשתכר בכבוד עדיף על בן משפחה מיוחסת.

פרט לחוגים הדתיים הקנאיים האשכנזים בעיקר, הרי נערכים כיום נישואין בין בני העדות השונות. רק לעיתים רחוקות קורה שבת למשפחה אשכנזיה אדוקה, נתקלת בקשיים כשהיא בוחרת לה בחור מבני עדות המזרח, ואם ההורים אינם באים לחתונה הרי בסופו של דבר הם משלימים בהיוולד הילד הראשון.

המשפחה מתנערת כיום מזקניה. סבינו וסבתותינו היו קרובים לנו. הם פיארו את מסיבותינו המשפחתיות. השתדלנו להנעים להם את ימיהם האחרונים בקרבנו. כיום, מחוסר דיוור או מפאת סיבות אחרות, מבלי הזקנים את ימיהם בבתי-אבות ובבתי-זקנים; ואין הם שבעים רצון מכך. מתמרמרים הם על הבנים אשר בגדו בהם, וביחוד שופכים את זעמם על הכלות, אולם משתדלים הם לקבל את הבדירות הזאת באהבה, וזאת מתוך אהבה לבנים.

אולם אם בניהם של משפחות עמך בני דורנו לא זכו להשכלה ולחינוך מסודר, הרי כיום משתדלים למלא את החסר ודואגים להקנות לבניהם חינוך מושלם. בניהם של בעלי-מלאכה, שמשים ובני עמך זכו היום, הודות להשכלה האוניברסיטאית שרכשו להם, למעמד נכבד בפקידות הממשלתית הבכירה, בחברות ובשאר ענפי

אתר דעת - מכללת הרצוג

י' יהושע

הכלכלה. מהם שנטלו לעצמם שמות עבריים ישראלים חדשים ומהם אשר שמרו על שמותיהן של המשפחות הוותיקות. בחג הפורים של שנת תשכ"ט (9 במארס 1969) התכנסו כל בני משפחת מיוחס בארץ וסיפרו זכרונות על תולדות משפחה ותיקה זו. משפחת מיוחס לא החליפה את שמה כדרך שנהגו כמה משפחות ספרדיות ותיקות. זה היה כנס רב רושם ומסופקני אם משפחות ספרדיות דומות תיזומנה כנסים מעין אלה. אין פלא איפוא שבני דורנו הקשישים מתרפקים על אותו עבר שחיו בו בימי ילדותם, מתגעגעים על הרומנסות אשר שרו להם אמותיהם כשנידנדו להם את עריסותיהם, מאזינים לפרקי הווי המשודרים בראדיו ובטלוויזיה ומתמוגגים מנחת מה"בוסתנים" וה"רומאנסרות" אשר מעלים על הבמה מדי פעם בפעם. גם בקרב המשפחות המזרחיות הוותיקות שחיו אתנו בעבר חלו שינויים, אם כי הליכוד והמסורת המשפחתית עודם קיימים במידה רבה יותר מאשר הם קיימים בקרב המשפחות הספרדיות הוותיקות. משפחות אלה עודן ממשיכות במידת-מה את אותו ההווי שהכרנו בעבר. אף קמו מתוכן בנים התופסים מעמד נכבד בחיי הכלכלה והמסחר. אף בקרב משפחות אלו מצויים כיום לא רק נישואין מעורבים של בני עדות המזרח אלא גם נישואין עם בני עדות אחרות. אף יהדות מזרחית ותיקה זו הופכת להיות ישראלית.

[ד]

הווי שונה הביאה היהדות המזרחית החדשה, שעלתה מארצות המזרח ומצפון-אפריקה לאחר קום המדינה. הווי מעין זה היה מזכר וידוע לאבותינו, כשקיבוצים קטנים מיהדות זו עלו לארץ בסוף המאה החולפת. אין עניינים מיוחדים המגשרים בין יהדות מזרחית חדשה זו ובין היהדות המזרחית הוותיקה. ליהדות זו בעיותיה המיוחדות, שהמוסדות הממשלתיים מטפלים בהן. צורת חייה של יהדות זו אינה דומה לצורת החיים של אבותינו. גם בתוך יהדות זו מורגשת ההתפוררות, מאחר שקשה לה לעמוד בפני האתגרים החדשים של הזמנים החדשים של מדינת ישראל. גם כאן הולך ומתרחב הפער בין הבנים והאבות. אולם השפעת המסורת בקרב הדור החדש עודנה חזקה, מה שאין כן בקרב היהדות המזרחית הוותיקה, שהמסורת איבדה כמעט כל מעמד.

אתר דעת - מכללת הרצוג

המסגרת המשפחתית אצל יהדות המזרח בעבר ובהווה

בעיותיה של יהדות מזרחית חדשה זו מצויות כיום בדיוניהם של חוקרים, סוציולוגים ואוספי פולקלור וערכים. יהדות מזרחית חדשה זו שונה מאותה יהדות מזרחית של המאה החולפת. היא לא הביאה עמה מטען דתי, כזה שהביאה אותה יהדות בעבר. במשך שבעים השנים האחרונות אכלה התרבות המערבית כל חלקה טובה בקרב יהדות זו. כל תקוותנו היא כי יהדות זו תתמזג במשך השנים הבאות בתוך היהדות הישראלית הכללית, תתגבר על חבלי הקליטה, תהווה חלק בלתי נפרד מכלל ישראל ותשתדל לשמור גם על ערכיה המסורתיים שהביאה מהגולה למען תשמש גם לנו, יהדות המזרח הוותיקה, מקור עידוד להחיאת מקצת מאותו ההווי שהיה לאבותינו בעבר.

עלייתה של יהדות המזרח הוותיקה היתה מתוך שלווה נפשית ויציבות נפשית. אנו שרנו בתפילותינו. המשפחה הספרדית והמזרחית לא חששה להיטמע. היא לא באה מתוך רדיפות.

העלייה מארצות הבלקן, שהיתה קיימת עד מלחמת העולם הראשונה, היזקה במידת-מה את המשפחה הספרדית בישראל. עם חורבנה של יהדות הבלקן ניתק הקשר שהיה קיים בעבר בינה ובין המשפחה המקומית. אף העלייה ההמונית מארצות המזרח ומצפון-אפריקה לא סייעה במידה רבה לשמירת המסגרת של המשפחה המזרחית, שבמרוצת השנים חלו בה שינויים מרחיקי לכת. קיים הבדל רב בין המסגרת המשפחתית שהיתה קיימת בראשית המאה הנוכחית בקרב משפחות אלה ובין המסגרת המשפחתית כפי שהיא קיימת כיום בקרב המשפחות העולות.

בנינו חיים ריקים מכל אותו התוכן שמילא את חיי הורינו. קיים הרושם כי אנו המוהיקאנים האחרונים של אותה יהדות, המחט-סים בעבר.

המשפחה הספרדית הוותיקה הולכת ומתפוררת. אותם המוסדות שהיתה קשורה בהם בעבר בקרב העדה אינם קיימים. החינוך החדש, תנועות הנוער ושאר המסגרות המודרניות הוסיפו לערער את המסורת הדלה שעוד נותרה בבית ההורים. השבת והחגים שוב לא משכו את תשומת הלב. מן הראוי לציין כי הנוסטאלגיה לעבר הישראלי חביבה גם על המשפחות האשכנזיות הוותיקות, ומשום כך הן מחבבות את הפולקלור הספרדי. יתכן כי מרכזת של היהדות המזרחית כיום הוא בארץ-ישראל. יהדות המזרח שוב אינה קיימת עוד בארצות האיסלאם. אם קיימים קיבוצים

אתר דעת - מכללת הרצוג

י' הושע

מיהדות זו, הרי הם קיימים בצידם של הקיבוצים היהודיים הראשונים אשר באו מארצות המערב בראשית המאה הנוכחית ובסוף המאה החולפת. אם באירופה ובאמריקה קיימים קיבוצים יוצאי סוריה ועיראק, הרי ההווי הקיים באותם מקומות הוא רחוק מן ההווי שהיה קיים בארצות מוצאם, כשם שהקיבוצים הספרדים יוצאי הבלקן המצויים בחוץ-לארץ רחוקים מהווי ארצות מוצאם. כיום אפשר להגיד כי התפקיד שמילאה היהדות הוותיקה והחדשה בארצות מוצאן במאות האחרונות, פסק.

מצד אחד — יהדות מזרחית ותיקה רוויית זכרונות המתרפקת על העבר. ומצד שני — יהדות מזרחית בעיקרה לא ספרדית, שהפכה להיות ליהדות סעד, הטרודה בבעיותיה ואין היא נלהבת להתמזג. אולם אנו מקווים כי נזכה לאותו יום שלא יהיו בארצנו לא יהדות מזרחית ולא יהדות מערבית אלא יהדות אחת שלמה ואחידה כפי שהיתה בימי תפארתנו, ונהיה כולנו משפחה יהודית ישראלית.

[ה]

אף כי אין שאלת התפוררות המשפחה המוסלמית הירושלמית הוותיקה כלולה בתוך נושא הרצאתי, אולם מפאת הקשרים החברתיים שהיו למשפחה המוסלמית עם המשפחה הספרדית והמזרחית הוותיקה בתקופה שקדמה למלחמת העולם הראשונה, ראיתי מן הראוי לעמוד על השינויים שחלו גם בקרב המשפחה המוסלמית שבחצרותיה התגוררו אבותינו.

הרבה מן המשותף היה לנו ולמשפחות המוסלמיות. המסורת הדתית, כיבוד הורים, ליכוד המשפחה והשאיפה להשיא את הבנות והבנים בגיל צעיר לבני משפחות מכובדות בעלות ייחוס, ולא כפי שנהוג כיום בקרב המשפחות שלא הכבוד המשפחתי קובע אלא עושרן. האשה המוסלמית אף היא הפכה להיות עצמאית יותר בבחירת בעלה בעתיד. אין היא מקבלת בהכנעה כל מועמד המוצע לה. חינוך הבנות ועבודתן מחוץ לבית, כגון הוראה ופקידות, המעיטו במידה רבה את תלותן הכלכלית בהורים. יחסי הכבוד שהיו קיימים בעבר בין הבנים והאבות נפגמו. מזמן לזמן אנו קוראים בעתונות הודעות הורים בהן הם מודיעים כי הם מעירים את חוצנם ממעשיהם של בניהם.

אתר דעת - מכללת הרצוג

המסגרת המשפחתית אצל יהדות המזרח בעבר ובהווה

הישוב המוסלמי בארץ נתון לשתי השפעות. השפעה ערבית כללית הקיימת בארצות ערב, וההשפעה החברתית הדינאמית הקיימת בכל תחומי החיים בישראל.

האשה המוסלמית תובעת לאחר נישואיה דירה לעצמה ואין היא מוכנה להתגורר בבית הורי החתן. הגירושין פסקו להיות קלים כמו שהיה קודם לכן. אף הפיצויים שהיא מקבלת לאחר גירושה הם גדולים ואין הם מצטמצמים, כפי שהיה בעבר, במוחר המאוחר ובמזונות לתקופה של שלושה חדשים בלבד. האשה המוסלמית ממשיכה לוותר לפרקים על חלקה בירושה, אף כי חלקה בירושה גדול מחלקה של האשה היהודית, וזאת כדי לשמור על יחסים תקינים עם בני משפחתה במקרה של סכסוך עם בעלה — ואז אחיה יעמדו לימינה בשעת משבר. אף המסורת הדתית נחלשה במידה רבה. המסגד אינו ממלא אותו תפקיד שמילא בעבר. המסגדים ריקים בימי חול, ורק בימי חג ומועד ובחודש הצום של רמאדאן מתמלא המסגד במתפללים. אותה פשטות שהיתה קיימת במסיבות ובאירועים משפחתיים, נעלמה. כיום משתדל כל אחד לעלות על חבירו בעריכת טקסים מפוארים ראוותנים, המחייבים הוצאת סכומים גדולים.

מספרם של אנשי הדת נתמעט. מספרם של הצעירים המשתלמים באוניברסיטה הדתית "אל אזהר" מועט מאד. בעבר לא היתה משפחה מוסלמית, שלא שלחה את אחד מבניה להשתלם באוניברסיטאות הדתיות אשר בקאהיר ובדמשק. כיום שולחות המשפחות את הבנים להשתלם ברפואה, במדעי הטבע ועוד. הדאגה לחינוך מודרני של הבנים תופסת מקום נכבד אצל המשפחות המוסלמיות.

ירושלים המוסלמית הוותיקה כמעט שאינה קיימת כיום. רק ארבעים משפחות מוסלמיות ותיקות נשארו כיום בירושלים. חב' רון המוסלמית כבשה את ירושלים. הנוער המוסלמי בארץ חשוף להשפעה דינאמית חדשה יותר מאשר הנוער הערבי שבשאר ארצות ערב. אמנם קיים הפער בין הדור החדש והדור הישן. סכסוכי הירושה הורסים כל חלקה טובה ולפרקים הגיעו הדברים לידי כך שהורים תובעים את בניהם למשפט. בלבושה של האשה המוסלמית חל שינוי רב. ליד האם הלובשת לבוש מסורתי הולכת הבת הלובשה לפי האופנה החדשה.